

Pekka Korhonen
SOVELTAVAN TAITEEN LYHYT OPPIMÄÄRÄ

Itseisarvosta ja välineellisyydestä

Ajatus taiteen autonomiasta, omalakisuudestaan ja itseisarvostaan on ilmiönä suhteellisen nuori. Taiteen tekeminen eriytyi omaksi toiminnan muodokseen samoihin aikoihin kuin työnjako eriytyi muutenkin teollistumisen myötä 1700-luvulla. Ajatus taiteen itseisarvosta sellaisenaan oli huipussaan 1950-luvun molemmin puolin ja sillä on yhä edelleen vankkumaton puolustajien joukko. Tämän riippumattomuuden ideaalin rinnalla on koko ajan elänyt myös käsitys taiteen kietoutumisesta yhteiskunnallisiin ja taloudellisiin rakenteisiin sekä taiteen ja taidelähtöisen työskentelyn mahdollisuuksiin myös taidekontekstin ulkopuolella vaikuttaa ihmisten elämään. Taidetta on käytetty aina myös muuten kuin an sich. Sitä on hyödynnetty politiikassa, uskonnossa, terveysvalistuksessa ja kasvatuksessa vauvamusiikista hiilijalanjäljettömään teatteriin, aids-ongelman käsittelystä Suomen kansallisen identiteetin rakentamiseen. Tällä hetkellä yhteiskunnassa esitetään tuloksellisuuden ja tuottavuuden vaatimuksia sen kaikilla aloilla. Hätäkeskusten tuloksellisuutta mitataan puhelujen lyhyydellä ja vanhusten hoidossa kotikäyntien aikarajat on puristettu minimiin. Myös kulttuurisektorille on alettu esittää vaatimuksia yhteiskunnallisesta vaikuttavuudesta.

Suomessa hallituksen strategia-asiakirjan yhteydessä hyväksyttiin 2007 Terveyden edistämisen politiikkaohjelma, jonka osana käynnistettiin Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia -toimintaohjelma 2010–2014. Yhtenä sen toimenpiteenä ehdotetaan: "Taide- ja kulttuurilaitoksia sekä muita kulttuurialan toimijoita kannustetaan pitkäjänteiseen ja järjestelmälliseen yleisöyhteistyöhön sosiaali- ja terveydenhuollon hoito- ja palveluyksiköiden, muiden laitosten, koulujen ja työpaikkojen kanssa."

European Cultural Policies 2015: A Report with Scenarios on the Future of Public Funding for Contemporary Art in Europe -raportissa ennakoidaan, että viiden vuoden päästä taiteen tuottaminen on mahdotonta ellei siihen liity taiteen ulkopuolisia tavoitteita kuten terveyden edistämistä, sosiaalisen koheesion vahvistamista, tuottoa vientiä, matkailutulojen ja työllisyyden edistämistä jne.

"Art is almost completely instrumentalised – regardless of whether its financing is private or public. Art services are either national or European interests, where it is especially useful in the construction or reinforcement of specific identities. At the same time, art is a desirable commercial product"

<http://www.ifacca.org/publications/2005/10/01/european-cultural-policies-2015/>

Käsitteiden kamppailua

Taidetta on tietoisemmin hyväksikäytetty Suomessa 1990-luvun puolivälin paikkeilta lähtien. Koska taustani on teatterissa ja kasvatuksessa, tunnen nämä alueet parhaiten. 90-luvun puolivälissä Englannin kielestä alkoi tulla Suomeen käsitteitä kuten applied theatre/drama, community theatre, participatory theatre, social theatre, theatre in prison, museum theatre, theatre for development, interventionist theatre, theatre of oppressed, forum-theatre, playback theatre, theatre/drama in education (TIE/DIE), educational theatre/drama, theatre in health education, pre-text based process drama jne.

Näitä käsitteitä yritettiin vimmatusti ymmärtää, löytää niille suomenkielinen vastine ja olla toteutuksessa ehdottoman puhdasoppinen. Henkilökohtaisesti olin 90-luvun lop-

pupuolella mukana projektissa "A comparative investigation of educational theatre policy and practice in Finland and the UK" ja tajusin mm., että käsite educational theatre ei käänny suomeksi. Samoihin aikoihin myös käsitteet draama- ja teatterikasvatus (draama vs. teatteri) kävivät kamppailua ja vaikuttaa, että draama veti pitemmän korren (vrt. draama koulun oppiaineeksi).

Myös muista taidemuodoista nousi käsitteitä kuten yhteisötanssi, sosiaalinen koreografia, terapeutinen tanssi, yhteisötaide, sosiaalinen taide, voimauttava valokuva, omakuvalliset menetelmät, yhteisömusiikki, hoiva laulu, luova kirjoittaminen, terapeutinen kirjoittaminen ja yhtenä viimeisimpänä sosiaalinen sirkus.

Harvat näistä käsitteistä ovat vakiintuneet suomeksi suorina käännöksinä tai niille on yrityksistä huolimatta löytynyt suomenkielistä vastinetta. Yleisnimikkeeksi on haettu käsitteitä kuten yhteisötaide tai taide-/ kulttuurilähtöinen/toiminta, mutta jostain syystä ne eivät ole vakiintuneet.

Nyt vaikuttaa siltä, että yleiskäsitteeksi kuvaamaan koko tätä monimuotoista kenttää on vakiintumassa soveltava taide ja sen yhtenä genrenä taidelähtöinen työskentely, vaikka tätä työtä tekevät taiteilijat kieltävät jyrkästi soveltavansa omaa taidettaan. Mielenkiintoista on havaita, että googlaamalla applied art(s) kaikki linkit ohjaavat lähinnä taideteollisuuteen: designiin ja taidekasityöhön. Teatteria lukuun ottamatta muiden taidemuotojen yhteydessä ei Englannin kielessä juurikaan käytetä käsitettä applied. Samoin ruotsiksi ja saksaksi hakusanoilla tillämpad konst ja angewandte kunst linkit ohjaavat designiin ja taidekasityöhön. Saksassa soveltava taide liitetään pädagogik käsitteen yhteyteen; theater pädagogik, sozial pädagogik, freizeit pädagogik jne.

Taide vs. soveltava taide ja miten taidelähtöinen toiminta tähän liittyy.

Itseisarvoisena ja autonomisena taiteeseen sisältyy ajatus, että teoksensa kautta taiteilija ilmaisee ja antaa muodon jollekin ilmiölle todellisuudessamme. Taiteilija tuo ilmiön näkyväksi, tarjoaa siihen näkökulmia ja katsojat/kuulijat tulkitsevat kokemansa oman ymmärryksensä pohjalta. Tässä perinteisessä muodossa lähtökohtana on taiteilijan näkemys, joka välitetään vastaanottajille. Joskus aina taiteilijan avaama maailma on niin moninainen ja tarkkanäköinen, että se koskettaa sukupolvia yli vuosisatojen.

Taiteen autonomia ja itseisarvo korostuvat erityisesti taiteilijoiden omassa puheessa. "Taidetta ei tule arvioida hinnan tai sen mukaan, kuinka monta ihmistä sen kokee. Sitä tulee arvioida taiteen tekemisenä. Taiteilijan haasteena on tehdä koko ajan parempaa taidetta. Taiteilijan haasteena on tehdä koko ajan parempaa taidetta. Taiteilija itse on usein oman tuotantonsa tärkein kuluttaja, se jonka kanssa kilvoitellaan, kun pyritään löytämään aina uusia polkuja ja parempia ratkaisuja. Luovuutta ei saa kahlitaa, se tarvitsee vapautta ja vapaata tilaa." (Cronberg 2010, s. 10).

Maailma ympärillämme on kuitenkin muuttunut kiihtyvällä vauhdilla. Kasvava immateriaalinen tuotantotalous ja työn muuttuminen vaatii ihmisiltä erilaisia valmiuksia kuin teollisuustuotanto ja pysyvät työsuhteet. Työn ja vapaa-ajan rajat ovat hämärtyneet. Työstä on tullut kokonaisvaltainen osa elämää ja itsensä toteuttamista. Ihmisistä on myös tullut yhä enemmän oman ajattelunsa arkkitehtejä samalla kun ehdottomat to- tuudet ovat väistyneet. C-kasetin jälkeiset sukupolvet ovat tottuneet osallistumaan, tekemään itse ja yhdessä. He ovat ottavat paikkansa teon kohteesta tekijäksi. Tämä kohteesta tekijäksi tai kohteena pysyminen on ja tulee olemaan yksi sukupolven sisäl- lä heitä erottava tekijä.

Samoin kuin yhteiskunnassa myös taiteen maailmassa on samanaikaisesti tapahtuvia erilaisia ja eri synkroniassa liikkuvia virtauksia. Taiteen autonomiaa korostavan taidekäsityksen rinnalle amerikkalainen taiteen tutkija Frank Kestner (2004, 2007), on tuonut käsitteen dialoginen estetiikka, joka kiinnittää huomion valmiin taideteoksen sijasta työskentelyn aikana ja sen jälkeen tapahtuvaan vuorovaikutukseen. Taiteilija rakentaa teoksen merkityksen yhdessä osallistujien kanssa. Painopiste on tavoitteellisessa keskustelussa ja yhteisen aiheen käsittelyssä. Keskustelu syntyy yhdessä tekemisestä (Kantonen: 2005, 2007).

Marjatta Bardy paikantaa yhteisöllisen taidetoiminnan erääksi muodoksi taiteen etnografista käännettä, jossa on kyse siitä, miten nykytaide kykenee olemaan läsnä ja otamaan kantaa meitä kaikkia ympäröiviin teemoihin. "Taiteen kenttä etsii suhdettaan niin taiteeseen kuin yhteiskuntaan; osa nykytaiteesta tulee keskelle aikaansa, kommentoi, tulkitsee ilmiöitä, toisin sanoen se tekee aikalaisanalyysiä taiteen eri lajeissa koetelluin välinein." Bardy (2007 s. 25).

Taideinstituutit ovat myös avautuneet ja tarjoavat aktiivisesti toimintaa yleisölle työpajoissa tai viemällä taidetta syrjäseuduille kuten Kiasman Kiertokoulussa. Kansallis-teatteri on puolestaan perustanut Kiertuenäyttämön, joka vie esityksiä eri puolille Suomea hoitolaitoksiin, asumisyksiköihin, vankiloihin, vastaanottokeskuksiin ja omaishoitajien tavoitettaviksi; yleisölle, joiden on vaikeaa tai mahdotonta päästä teatteriin. Kiertuenäyttämön esitysten valmistamisessa tehdään yhteistyötä ja kenttätutkimusta eri toimijoiden kesken. Näin saadaan tietoa käsittelyn kohteina olevista aiheista ja yhteisöistä, joille esityksiä tarjotaan. Läheinen yhteistyö asiantuntijoiden ja asiakkaiden kanssa mahdollistaa nopean reagoimisen ajankohtaisiin asioihin. Kiertuenäyttämö voi näin toimia eräänlaisena yhteiskunnallisena ilmapuntarina, ja näin myös marginaaliryhmien ääni pyritään saamaan kuuluviin.

Taideinstituutioiden avautumisen rinnalla soveltavassa/ yhteisöllisessä taiteessa on myös toinen työskentelytapa, jossa yhteisön jäsenet osallistuvat esityksen toteuttamiseen tai työpajatoimintaan. Taidelähtöisessä työskentelyssä toiminta on vahvasti tilannesidonnaista ja osallistujat luovat sen mitä tavoitellaan. Olennaista on yhteinen tekeminen. Työskentely on tavallaan "tekosyy" päästä toimimaan yhdessä. Vanha totuus; leikki vie, ei leikkiminen, pätee myös taidelähtöisessä työskentelyssä. Jokainen tietää, että lasta ei voi käskää leikkimään, mutta kun leikki käynnistyy ja sille antautuu, se tempaa mukaansa.

"Toiminta avaa tilan sille, mikä yhteisön jäsenille on merkityksellistä. Siinä paneudutaan koettuihin todellisuuksiin luovin tavoin ja arki avautuu lähes väistämättä moniulotteisesti ja se on paljosta tulvillaan. Prosessin voima on kaaoksen ja järjestyksen välisessä tasapainottelussa. Faktan ja fiktion sekoitus vapauttaa kokemuksen ja tunteiden tulkitsemiseen. Leikkisyys hälventää pelkoa, ja pelon voittaminen tuottaa iloa, joka puolestaan kasvattaa rohkeutta ja kriittisyyttä." (Bardy. 2007 s. 25-26)

Taiteen ja soveltavan taiteen kenttää voidaan tarkastella tekijän tai omistajuuden näkökulmasta. Mikä on tekemisen lähtökohta?

Soveltava ----- taide	Taidelähtöinen työskentely
Taide	Taide harrastuksensa

Taiteella tarkoitan tässä yhteydessä institutionaalista taidetta, josta kerrotaan lehtien kulttuurisivuilla. Taidetta sellaisena kuin se yleisessä kielenkäytössä ymmärretään ja jota olen pyrkinyt edellä luonnehtimaan. Selkeimmin sitä luonnehtii mielestäni taiteilijalta yleisölle yksisuuntaisuus. Esitys/taideteos ja yleisö ovat erillään. Tekijä/esittäjä on teoksen luoja ja sen omistaja. Yleisö on vastaanottaja, vaikka eri taidemuodot tutkivatkin omilla tavoillaan teoksen ja yleisön suhdetta ja yleisöä houkutellessaan älyllisesti mukaan taiteilijan työprosessiin.

Taiteella harrastuksena; kuorolaululla, harrastajateatterilla, harrastuksena maalaamisella tai kirjoittamisella, on ymmärtääkseni hyvin samantapaiset lähtökohdat kuin taiteella ammattimaisesti toteutettuna. Se tuottaa tekijälleen tyydytystä ja mielihyvää, monesti myös ahdistusta ja tuskaa, mutta samalla se kiinnittää ihmisen lujasti elämään. Siinä äly ja tunteet, tiedot ja taidot sekä havainnot ja kokemukset elämästä limittyvät toisiinsa.

Ammattilaisten ja harrastajien tekemän taiteen rajat ovat osittain lienneet. He tekevät esityksiä yhdessä. ITE -taide on jo kelpuutettu kuvataiteessa taideinstituutin sisään ja nuorten esittäjien musiikkinäytelmiä esitetään laitosteatterissa. Harrastajataiteessa lähtökohta on hyvin samantapainen kuin ammattilaisten tekemässä; pyrkimystä välittää omaa näkemystä toisille.

Soveltava taide käsitteenä pitää tällä hetkellä sisällään kolmenlaista toimintaa. Ensimmäisessä taiteilijat vievät valmiin esityksen toiseen tilaan, yleensä johonkin laitokseen. Periaatteessa tämä toiminta ei eroa siitä, mitä tehdään taidetta varten rakennetuissa rakennuksissa. Huomattava ero esiintyjien kannalta on siinä, että yleisö ei pääse tai ei ole tottunut käymään taidelaitoksissa. Yleisö reagoi spontaanisti ja yllättäen, koska he eivät ole tottuneet käytöskoodiin ja se asettaa esiintyjille erilaisia haasteita. Yleisö on edelleen vastaanottaja, vaikkakin jonkin heille ehkä uuden ja oudon.

Toisessa mallissa esitysten valmistamisessa tehdään yhteistyötä ja kenttätutkimusta eri toimijoiden kesken kuten Kiertueteatterissa. Näin saadaan tietoa käsittelyn kohteina olevista aiheista ja yhteisöistä, joille esityksiä tarjotaan. Tässä toimintatavassa taiteilija ammentaa materiaalinsa yhteisöstä tai vaihtoehtoisesti kaupunginvaltuuston kokouksista tai tositapahtumista ja toistaa dokumentit sanatarkasti tarjoten ne peilinä yleisölle, joka edelleen on vastaanottaja.

Kolmannessa toimintatavassa taiteilija tekee näyttelyn tai esityksen yhdessä esimerkiksi asunnottomien tai vankien tai lastenkotilasten kanssa. Tämä työskentely vastaa

ymmärtääkseni harrastajataidetta. Siinä tekijät joutuvat kokemaan kaikki taiteen tekemiseen liittyvät tuskat ja riemut. Tekemisen prosessi on voimauttava ja julkinen esiintyminen monella tavoin palkitsevaa.

Taidelähtöisessä työskentelyssä, ja ajattelen nyt erityisesti teatterilähtöistä työskentelyä, tarkoitus on usein tutkia jotain määrättyä elämän ilmiötä tai osallistujien omaa elämäntilannetta. Keskeistä tässä työskentelytavassa on yhteinen neuvottelu merkityksistä. Sen erityisenä vahvuutena on synnyttää ristiriitaisuuksia ja jännitteitä sekä saada osallistujat työskentelemään moniselitteisten asioiden parissa kollektiivisesti. Yhteisessä työskentelyprosessissa ei kuitenkaan pyritä konsensukseen tai yhteen oikeaan totuuteen, vaan työskentelyn aikana käsiteltävät asiat näyttäytyvät erilaisina, kun tarkastelukulmaa muutetaan. Ilmiön moniulotteisuus tulee näkyväksi. Samalla osallistujat huomaavat konkreettisesti, että ihmiset ajattelevat samoista asioista eri tavoin. Havainto, että voi olla eri mieltä kuin toiset, eikä kukaan ole silti väärässä, voi olla kokemuksena vapauttava.

”Antautuessaan tilanteeseen vailla taka-ajatuksia ja tavoitteiden taakkaa ihminen näyttää saavan työpajoista juuri sitä, mitä tarvitsee. ... Taide tarvitsee tilaa ympäröidä ja herätellä ihmiset. Taidelähtöiset menetelmät tuovat taiteen ihmisen arkeen, ... tapahtuu tietystä ajassa ja paikassa, tapahtuma on aina erityinen. Jokainen osallistuja voi kokemansa jälkeen toimia, miten haluaa: välineellistää, soveltaa, muistaen unohtaa.” (Heimonen 2011 s. 43-44)